

HASTALIKLA SAVAŞ NASIL OLMALIDIR ?

Doç.Dr. Gazanfer AKSAKÖĞLÜ*

Kuduz hastalığının Türkiye'de yaygın olarak bulunduğu her kesim tarafından aybırlığı ile kabul edilmektedir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı kaynakları da, basın ve kamuoyu da, son olarak bu sempozyuma katılarak görüşlerini bildiren deneyimli ve değerli bilim adamları da aynı ortak kanaata varmışlardır: Ülkemizde kuduz yaygın ve önemli boyutlardadır. Bu doğru hem yabanıl ve evcil hayvanlar için geçerlidir, hem de insanlar için.

Kesinlikle fatal seyretmesi nedeniyle, hastalığın bildiriminin tam ve doğru olarak yapıldığını varsaymak yerinde olur. Yani verilen istatistikler doğru kabul edilmeli, bildirilenin dışında hastalık olduğu düşünülmemelidir. Öyleyse, Türkiye'de yılda 30-35 olgu görüldüğü yönündeki resmi kayıtlar geçerlidir. Pnömoni ve enterit gibi enfeksiyon hastalıklarının, malignansi ve kardiyovasküler sistem hastalıklarının yılda onbinlerce ölüme neden olduğu düşünülürse, bu sayı küçümsenebilir. Oysa olayı ayrı bir yaklaşımla ele almak gerekir. Kuduz kesinlikle önlenebilir bir hastalıktır. Ciddi bir örgütlenme ile hastalığın tümüyle ortadan kaldırılması olasıdır. Ayrıca, kesinlikle fataldır ve bu fatal son, bu işe alışkın bir hekimin bile dayanamayacağı ölçüde acı ve üzücüdür. Bu nedenle olayı yalnızca sayılarla değerlendirmekten çok, genel insancıl boyutları ile ele almak yerinde olur.

Sağlık ve Veterinerlik Örgütlerinin kuduz olayını ikinci boyutuyla ele aldıklarını görmek sevindiricidir. Bunun sonucu olarak bir tıp fakültesi tüm olanaklarını değerlendirerek ilgili bilim adamlarını ülkenin her yanından toplamış ve birbuçuk gün süreyle kamuoyu önünde konunun tartışılmasını sağlamıştır. Tek başına bu bile, olayın ne denli önemli olduğunun gerçek bir göstergesidir. Basının hastalığa karşı gösterdiği yakın ilgi ve yaptığı uyarılar da kamuoyunda ve yetkililerin gözünde konunun sürekliliğini sağlaması açısından son derece olumludur.

(*) D.E.Ü. Tıp Fakültesi

Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

Yapılmaması Gerekenler :

Hastalıkla savağın nasıl olması gerektiğine geçmeden önce, neler yapılması gerektiğini ortaya koymak uygun olacaktır. Adı ve akla getirdiği Ürkütücü tablolar nedeniyle, hastalık çoğunlukla paniğe neden olabilmektedir. Azçok deneyim sahibi hekimler bile bu tür hatalardan payını alabilmektedir. Anadolu'nun küçük bir kasabasında sorumlu hekimin uyguladığı yöntem, abartma ile de zenginleştirilerek, yıllardır örnek gösterilir: Kuduz bir kurt tarafından ısırılarak kuduran ineği kasaba halkı yakalar, kentın orta yerindeki meydana bulunan koca gövdeli ağaç bağlar ve hekimi beklemeye koyulurlar. Olay yerine gelen hekimin aldığı ilk önlem hayvanın kesilmesi, bir çukurda üzerine gaz dökülerek yakılması ve sonra da üzerinin toprakla örtülmesidir. İkinci önlem, meydana bakan tüm evlerde oturan herkesin tam doz aşıya alınması olmuştur. Üçüncü olarak ağaç kesilmiş ve yakılmış kökü topraktan çıkarılarak aynı işlem ona da uygulanmıştır. Bir başka örnek yakın dönemde, ilimiz sınırları içinde görülmüştür. Dođal coğrafi yapısı nedeniyle İzmir'le tek bir yolla bağlantısı bulunan ve çevresindeki doğa engeli nedeniyle başka yerleşim yerlerinden de kesinlikle kopmuş bulunan bir ilçemizde yaşayan bir kişinin il merkezinde kuduz tanısı ile öldüğü sağlık müdürlüğü tarafından bildirilir. Sorumlu hekim (kuduz kursu da görmüştür), kişinin son iki hafta içinde görüştüğü herkesi aşıya aldırır ; üç gün süreyle de ilçeye giriş-çıkışı yasaklar. Tarafımızca sorulan bir soru üzerine, fiyasyonu gereksiz gördüğünü, yani kişinin virüsü nereden aldığını araştırmaya gerek duymadığını belirtmiştir.

Verilen örnekler, bazı nüanslarıyla çevremizde sıklıkla gördüğümüz eksik, dahası tümüyle yanlış uygulamalardır. Yapılan temel yanlışlar şöyle özetlenebilir:

- A) Hastalık kaynağı olan hayvanın bulunması tamı yönünden çok önemlidir. Aranmaması ayrı bir hata iken, ele geçmişken öldürülerek gövdesinin ortadan kaldırılması epidemiyolojik açıdan bağışlanmaz bir suçtur.
- B) Salya teması olanlar dışında aşılama yapılması gereksizdir, ancak özel durumlarda ve aşı istasyonlarında kararlaştırılmalıdır. Aşı

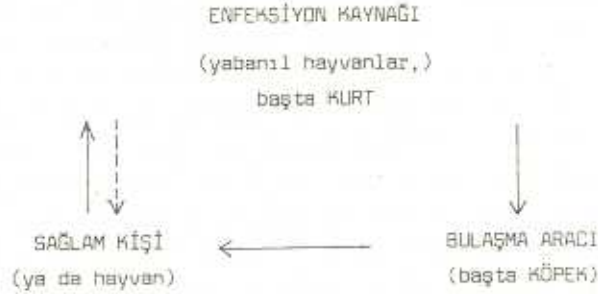
hem uygulayan yönünden, hem de uygulanan kişi açısından güç ve külfetli bir önlemdir. Yerel komplikasyonları çok sıktır, ender de olsa santral sinir sistemi komplikasyonları da verebileceği unutulmamalıdır.

- C) Karantina Kuduz'da etkin bir korunma yöntemidir. Ancak, virusu taşıdığı düşünülen hayvanlara uygulanırsa. İnsanın hastalığı bulaştırdığı şimdikiye değin gösterilememiştir. Üyleyse veteriner kararıyla hayvanlara uygulanabilir, ancak insanlara uygulanması çok yerersizdir.
- D) Tüm bulaşıcı hastalıklarda temel kural olan soğukkanlı değerlendirme ve karar verme ilkesi, Kuduz'da daha da fazla önem taşır. Paniğe neden olabilecek davranışlardan kaçınmak bir yana, görevlileri ve halkı soğukkanlı davranmaya yöneltmek, sağlığının ilk görevi olmalıdır.

Yakın Çevrede Hastalığın Durumu :

Enfeksiyon hastalıklarının tümünde uyarlanabilecek olan Enfeksiyon Zinciri, kuduz için aşağıdaki biçimde şematize edilebilir (SLIDE) :

Şema I. Kuduzda Enfeksiyon Zinciri

Ülkemizde istatistiksel değerlendirmelerle varılan sonuç, hastalığın hemen tümüyle köpekler tarafından bulaştırıldığını ortaya koymaktadır. Bu doğru, bu toplantıda da yetkili konuşmacılarca belirtilmiştir. Uzun süre bağıışıklık sağlayan etkin ve komplikasyonları minimal bir aşı henüz bulunamadığından sağlam kişinin doğrudan korunması henüz olası

değildir. Yabani hayvanlarda hastalığın ortadan kaldırılmasının güçlüğü de açıktır. Öyleyse, enfeksiyon zincirinin kırılmasında yaklaşım, bulaşma aracı olan köpeğin denetim altına alınması olmalıdır.

Zoonozların birçoğunda köpek ara-konağı oluşturur. Kuduz ve Hidatidozis bunların en önemli iki tanesidir. Yalnız bu iki hastalık bile insanın sevimli ve sadık dostu köpeğin sağlıklı kılınması için yeterli nedendir.

Hizmet ya da arkadaşlık amacıyla insanla yakın ve sürekli ilişkide bulunan köpeklerin ülkemizde sağlıklı koşullarda yaşatılabilmesi ne yazık ki henüz olası değildir. Bu nedenle zorunlu görülmedikçe insanla biraraya gelmesi önlenmelidir. Birarada bulunacakları koşullar ise insanlar tarafından belirlenmeli ve gerekli sağlık önlemleri tam olarak alınmalıdır. Tüm köpeklerin sağlıklı koşullarda yaşatılabilmesi ortamı sağlanana değin ırtandan köpeği kaldırmak en doğru yaklaşım olacaktır. Bir canlıyı yoketmek hiç de insanın hoşlanarak yapacağı bir uygulama değildir, ancak korkunç bir sonuç insan yaşamını tehdit eden Kuduz'u ortadan kaldıracak -en azından şimdilik- en etkin yol olduğu anımsanırsa, işlem kolaylaşır.

Ülkemizde köpek yoketme sorumluluğu belediyeler ve muhtarlıklara verilmiştir. Ancak her iki kuruluşun da etkin biçimde işlev gördüğünü söylemek olası değildir. Metropollerin bu açıdan en kötü durumda bulunduğu da hemen görülebilir. Bunun nedenleri çeşitlidir. İzmir örneği ele alınınca bazılarını ortaya koymak kolaylaşmaktadır. Kentte köpek sayısı "içegöç" nedeniyle giderek artmaktadır. Çevre belediye ve muhtarlıklar, yoketmekle yükümlü oldukları köpekleri kamyonlara doldurup, İzmir kenti sokaklarına sabaha karşı gizlice salıvermektedirler. Gerçekçe, olayın kendisinden daha da ilginçtir : Kişiler böylece bir günah işlemiş olmaktan kurtulmaktadır ! Zaten yeterince fazla olan başıboş köpekleri yoketmek içinse, Belediye ancak üçer kişilik üç ekip görevlendirebilmektedir.

Sorunun diğer yükümlüleri olan iki kurum da etkin ve yeterli olabilmekten çok uzaktır. İl Veteriner Müdürlüğü'nün kuşkuyla hayvanları gözleme almak için yalnızca dokuz köpek ve altı kedi yeri vardır. İl Sağlık Müdürlüğü'nün insan aşılamalarını yapmakla yükümlü Kuduz Tedavi Kurumu ise, sürekli görev alacak bir kadrolu hekimden yoksundur.

Çözüm Yolları :

İngiltere ve İrlanda gibi adalarda giren kişi ve hayvanların gümrük denetiminin tam yapılması sonucu bu ülkelerde on yıllardır olgu görülmemektedir. Her iki ülkede de içeri sokulmak istenen köpek, kedi ve benzeri hayvanlar bir yıl süreyle karantinaya alınmaktadır. Aynı başarıyı İsveç ve Norveç gibi ulaşmaları hemen yalnızca deniz ve hava yoluyla sağlanan ülkeler de gösterebilmiştir. Bunun yanında, Kuduz'u eradike edebilmiş anakara ülkeleri de az değildir : Portekiz ve Hollanda bunların örnekleridir. Adigeçen ülkelerde gümrük denetiminin hangi yöntemlerle yapıldığı ve ne gibi önlemler alındığı Sağlık Bakanlığı'na incelenmelidir.

Ülkemizde ivedilikle alınması gereken önlemler için yapılacak çalışmalar üç ana başlıkta toplanabilir:

1- Örgütlenme : Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından bir merkez örgüt oluşturulur. Bunun için Tarım Bakanlığı'nın destek ve yardımı sağlanır. Merkeziyel sorumluluk Refik Saydam Merkez Hıfzısıhha Enstitüsü'ne verilir. Hastalıkla savaşa yönelik örgütlenme birimleri, il düzeyinde kurulur. Üç temel kuruluş il düzeyinde, ortak bir komite aracılığıyla, çalışmalarını birlikte ve eşgüdümle yürütür. Bu üç kuruluş: 1) İl Sağlık Müdürlüğü, 2) İl Veteriner Müdürlüğü, 3) Belediye'dir. Gerektiğinde diğer resmi ya da özel kamu kuruluşlarının yardım ve desteği sağlanır.

2- Bildirim : Fatal sonuçlanması ve son dönemde büyük tedavi kurumlarında kesin tanı alabilmesi nedeniyle hasta kişilerin bildirimini sağlıklı biçimde yapılmaktadır. Ancak, yine bildirim zorunlu olan kuşku- lu hayvan temasına yeterince önem verilmemektedir. Yani "Kuduz" bildirilmekte, "Şüpheli İsrık" bildirimini ihmal edilmektedir. Tüm kuşku- lu durumların bildirilmesi, hastalıkla savaşta hedef alınacak yörelerin, hayvan türlerinin ve insan yaş gruplarının bilinmesinde yarar sağlayacaktır. Bu konuda görev hekim yetiştiren İıp Fakültelerine ve hekimli çalıştıran Sağlık Bakanlığı'na düşmektedir.

3- Eğitim : Halkın hastalık konusunda bilgilendirilmesi çok önemli-

dir. Kişiler en azından hayvanlarını düzenli aşılatmayı, hastalıktan kuşkuya düşülecek durumları, ve gerektiğinde nereye başvuracaklarını bilmelidir. Bu eğitim kitle iletişim araçları yoluyla ve ilgililerin tam ve doğru bilgi vermeleriyle sağlanabilir. Eğitimin uygulanacağı ikinci kesim ise ilk uygulamayı yapan hekimlerdir. Ülkemiz hastalık ortaya çıktıktan sonra tanı ve iyileştirme yöntemlerini kullanan uzman hekim ve veteriner açısından şanslı durumdadır. Ancak, belediye ile ilişki kurmaktan, personelin bu konudaki eğitimine kadar Kuduz konusunda birçok görevi bulunan, yaraya ilk bakımı yapan ve hayvan konusunda da gereğinde karar vermek zorunda kalabilen ilk basamak hekiminin yeterli bilgiyle donatıldığı söylenemez. Sağlık Ocakları hekimlerine: a) Yaranın bakımı, b) Aşı ve serumun uygulama zamanı ve tekniği, c) Marantininin gereksizliği, d) Kuşkuyla hayvanın gözlem altına alınması konularında tam, düzenli ve sürekli bilgi verilmelidir.

Yukarıda ana hatları çizilen çalışmalar, ivedilikle şu somut uygulamalara yönlendirilmelidir:

- . Sınır kapıları, havaalanları ve limanlar tam denetime alınmalıdır.
- . Yabancıl hayvanların insanlarla ve evcil hayvanlarla ilişkisi enaza indirilmelidir.
- . İnsanlarca yararlı olan ya da evde bulunan tüm memeli hayvanlar düzenli olarak aşılanmalı, kayda alınmalıdır.
- . Kuşkuyla hayvanın gözleme alınabileceği gözlemevleri açılmalı, bu konuda Hayvanları Koruma Derneği'nin yardımı ve sorumluluğu sağlanmalıdır.
- . Köpek yok edilmesi işlemi, sokaklarda tek bir sahihsiz ve aşısız köpek kalmayıncaya değin kesin ve katı önlemlerle sürdürülmelidir.
- . Her ilde, halkın ve sağlıkçıların telefonla başvurabileceği Danışma Merkezleri kurulmalıdır.
- . Aşı ulaştırılmasında soğuk zincire dikkat edilmelidir.
- . Sağlık Ocakları'na sürekli eğitim verilmelidir.
- . Hasta kişi ile -hiç de istemedikleri koşullarda- ilgilenen kurumlara ve bu görevi üstlenen uzmanlara hastayı rahatlatabilecek daha iyi olanaklar sağlanmalı, gerek gördüklerinde hastanın yaşamı konusunda yetkili kılınmalıdır.

Tüm bu çalışmalar ve etkinliklerin başarılı kılınabilmesi için, "Kuduz Savaş Talimatı" uygulayıcılar tarafından iyi bilinmeli, yetkililerce de öncelleştirilmelidir.